

Тетяна ІГНАТЕНКО¹

ПРАВА ЛЮДИНИ І МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ: КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМ ТА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Досліджується проблема захисту прав людини в національному та міжнародному праві, що є чи не найважливішою ознакою громадянського суспільства. Враховуючи значення досліджуваної сфери, а також важливість чіткого врегулювання відносин з приводу забезпечення дотримання прав людини в усіх сферах життєдіяльності, гостро постає питання співвідношення між нормами національного та міжнародного законодавства вказаного спрямування.

Метою дослідження є визначення пріоритетів між національним та міжнародним законодавством, а також встановлення відповідності вітчизняних норм, покликаних забезпечувати захист прав людини, міжнародним правовим стандартам.

Встановлено, що Конституція України закріплює пріоритет міжнародних нормативних актів над національним законодавством, чим чітко визначає взаємозв'язок і взаємодію загально-визнаних міжнародних стандартів і принципів із відповідними положеннями чинного законодавства України у сфері забезпечення захисту прав і основоположних свобод людини. Цим забезпечується дотримання країнами-учасницями як своїх конституцій, так і міжнародних нормативно-правових актів. Причому рівень загальної світової безпеки залежить від рівня кореля-

¹ суддя, Смілянський міськрайонний суд Черкаської області
vasilkivskatu@i.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-2954-9342>.

ції політики окремих держав із положеннями міжнародно-правових норм.

Але стандарти і принципи міжнародного права і міжнародні угоди України не можуть бути над конституційними, а є частиною національної системи права, яка базується на Конституції України. Крім того, міжнародні стандарти не повинні сприйматися як щось непорушне, оскільки це може призвести до часткової втрати національної ідентичності правової системи. А тому сприйняття цих міжнародних стандартів повинно відбуватися з урахуванням традицій і специфіки національної правової системи. Таким своєрідним гарантом збереження національної ідентичності в процесі імплементації чи реєстрації міжнародних стандартів повинна бути Конституція України.

Визначено, що, міжнародно-правові стандарти є тим визначальним фактором, який виявляє рівень кореляції національного законодавства із відповідними міжнародно-правовими нормами.

Ключові слова: міжнародні стандарти, захист прав людини, співвідношення національних та міжнародних норм, міжнародні правові принципи.

Захист прав та основоположних свобод людини є чи не найважливішою ознакою громадянського суспільства. Особливо актуальною проблемою захисту прав людини, гарантування їх дотримання є в сучасних умовах глобалізаційних процесів. Захист прав людини у національному законодавстві забезпечується нормами Конституції України, а також сімейного, цивільного, житлового, трудового, кримінального та інших видів законодавства. Ці норми повинні бути побудовані на основоположних принципах, які і покликані максимально ефективно забезпечити захист прав людини.

Такий захист забезпечується не лише на національному, але і на рівні міжнародного законодавства. На глобальному світовому рівні права та свободи люди і їх захист закріплені в багатьох нормативно-правових актах — зазначається, що таких декларацій, конвенцій та хартій наразі нараховується більше трьохсот [1, с. 125]. Саме в цих нормативно-правових актах і визначені гарантії дотримання таких прав і свобод, а також вказані міжнародні правові стандарти, які визначають характер і спрямованість національного законодавства держав-учасниць. Такі міжнародні стандарти забезпечення прав людини покликані забезпечувати не лише процес удосконалення національного законодавства, але і слугувати певним орієнтиром для правової політики, правотворчої та правозастосовної діяльності. І саме правозастосування є визначальним етапом реалізації міжнародних стандартів.

Враховуючи значення досліджуваної сфери, а також важливість чіткого врегулювання відносин з приводу забезпечення дотримання прав людини в усіх сферах життєдіяльності, гостро постає питання співвідношення між нормами національного та міжнародного законодавства вказаного спрямування, адже саме встановлення такого співвідношення до-

зволить не лише встановити вплив міжнародних правових стандартів на національне законодавство кожної з країн-учасниць, але і визначити найбільш продуктивний напрям розвитку зв'язків між цими видами нормативно-правових актів.

Питання співвідношення національного та міжнародного законодавства і права були предметом дослідження багатьох авторів. Так, зокрема, серед авторів, які займалися вказаними питаннями, можна назвати таких, як: Я. Броунлі, В. Г. Буткевич, Д. Б. Левін, І. І. Лукашук, Ф. Моргенстерн, Р. А. Мюллерсон, Г. І. Тункін, Є. Т. Усенко, А. Фердросс, Дж. Фіцморіс, С. В. Черниченко та інші. Одним із останніх досліджень є дисертаційна робота О. М. Іванченко «Співвідношення норм міжнародного і національного права» (2011), в якій розглянуто основні моделі та способи взаємодії внутрішньодержавного та міжнародного законодавства [2].

Проблемам, пов'язаним із захистом прав людини на національному та на міжнародному рівні, міжнародними стандартами прав людини також присвячено досить велику кількість досліджень. Цією проблематикою займалися такі вчені, як: Ю. Білас, Т. Ганзицька, С. Голубок, А. Деркач, В. Косович, С. Ляхівненко, С. Оганесян, П. Рабінович, Т. Слінько, О. Тіунов, С. Шевчук, М. Штанько та інші.

Очевидно, що вказані проблемні питання давно перебувають під ретельною увагою як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Але, незважаючи на це, питання співвідношення міжнародного і національного законодавства у процесі рецесії (імплементатії) міжнародно-правових норм не було достатньо висвітлено.

Враховуючи викладене вище, а також актуальність цієї проблематики, *метою дослідження* є визначення пріоритетів між національним та міжнародним законодавством, а також встановлення відповідності вітчизняних норм, покликаних забезпечувати захист прав людини, міжнародним правовим стандартам.

У демократичному правовому суспільстві забезпечення і захист прав, свобод та інтересів людини є основою законності та правопорядку. На основі вказаних базових принципів здійснюють свою діяльність усі державні органи, на цих самих принципах повинні бути побудовані й нормативно-правові акти національного значення.

Тут потрібно зазначити, що для правової системи багатьох країн, у тому числі й України, в останні десятиліття характерним є процес інтернаціоналізації. Це стосується і правових норм, що обумовлено усвідомленням того факту, що для ефективного здійснення правового регулювання життєдіяльності суспільства та держави необхідною є спільна діяльність держав на міжнародному рівні.

Одним із найбільш ефективних засобів здійснення такого співробітництва у сфері вирішення низки соціально-правових проблем у суспільстві є встановлення мінімальних правових вимог — міжнародних стандартів. Міжнародні стандарти необхідні для створення бази, основи для існування міжнародної правової системи в цілому чи у певній галузі окремо. Визначається, що вони — це визнані міжнародною спільнотою і закріплені у її нормативно-правових актах чи інших документах юридичні норми

чи певні їх моделі, які встановлюються за угодою держав [3, с. 41]. Враховуючи вказане, міжнародні стандарти можна визначити як закріплені у загальноновизнаних актах положення, в яких встановлені основні права та свободи, а також обов'язки осіб, які знаходяться під юрисдикцією світового співтовариства держав [4, с. 233].

Сам термін «стандарти» та його загальне визначення закріплено в окремих документах ОБСЄ, що підтверджує його загальну вживаність та універсальність. У першу чергу, ці стандарти були покликані виконувати об'єднуючу і конкретизуючу роль: їх використовували для того, щоб не створювати нових положень міжнародного права, а на основі вже існуючих сформулювати й об'єднати основні положення і норми у сфері захисту прав і свобод людини. Крім того, потрібно сказати, що міжнародні стандарти — це окремо виділені положення, які відіграють роль принципів у міжнародному праві. Якщо ж визнавати їх певними принципами, то і розглядатися стандарти мають як норми-вимоги, які стосуються конкретних заходів регулювання і забезпечення захисту прав і свобод людини, закріплені у відповідних міжнародних нормативно-правових актах [5, с. 22]. Причому характер сприйняття принципів дещо подвійний: з одного боку, вони сприймаються як прикладні положення в міжнародному праві, з іншого — є обов'язковими вимогами, які міжнародні документи [6].

Україна позиціонує себе як складову частину світової співдружності, а тому вона як держава тісно зв'язана із багатьма міжнародними нормативно-правовими актами (тобто зобов'язаннями), які передбачають поступове визнання державою як обов'язкові конкретні міжнародно-правові акти. Положення щодо міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, чітко регламентоване у Конституції України. Так, у ст. 9 Основного закону України зазначено, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (ч. 1 ст. 9). Враховуючи вказане, Україна, хоча і не визнає пріоритет міжнародних норм над національними, але чітко вказує на той факт, що міжнародні правові норми також є обов'язковими до виконання.

Таким чином, закріпивши значення норм міжнародних нормативно-правових актів на національному рівні, це положення вказує на взаємозв'язок і взаємодію загальноновизнаних положень захисту прав і свобод людини міжнародного права із відповідними нормами національного законодавства України. Але логічно виникає запитання: яким чином вказані положення міжнародного законодавства мають і можуть бути закріплені у національному законодавстві?

Враховуючи зазначене вище, вагомого значення набуває проблема встановлення значення міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав та свобод людини, особливо враховуючи процес гармонізації та гуманізації чинного національного законодавства. Крім того, потрібно висвітлити і проблему законодавчої регламентації міжнародних стандартів у цій сфері у національному законодавстві.

Що стосується процесу закріплення міжнародних стандартів захисту прав людини на рівні національного законодавства, то він не такий

простий, як здається з першого погляду, адже терміни, поняття та категорії міжнародного права, які використовуються у відповідних документах, не завжди аналогічні або схожі до понять національного законодавства, і сама термінологія не завжди узгоджується в різнорівневих нормативно-правових актах. Це прослідковується у тлумаченні окремих принципів різних галузей права. Наприклад, принцип публічності у кримінальному процесуальному праві (ст. 25 КПК України) закріплює положення щодо того, що прокурор, слідчий, діючи у межах своєї компетенції, в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також межі вжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [7]. А от на рівні міжнародного права цей принцип тлумачиться як гласність та всюдоступність до правосуддя та інформації (яка не заборонена для розпосюдження) всіх осіб без виключення.

Також до уваги потрібно брати і той факт, що національне право є самостійною, окремою певною мірою від міжнародного права системою, яка має власні характерні риси, які відрізняються в низці держав. Ця специфіка залежить в цілому від державної правової політики і форми права, які і визначають і способи забезпечення дотримання правових норм, і джерела права, і предмет правового регулювання тощо. До того ж будь-яка національна правова система, у тому числі й України, формується із урахуванням загальної соціальної культури, яка включає правову, політичну, релігійну, економічну та інші форми культури [8, с. 42].

Враховуючи вказане вище, держави-учасниці мають включати міжнародні стандарти в національне законодавство, якщо це впливає із зобов'язань перед міжнародними спільнотами, але в жодному разі дотримання міжнародних стандартів не повинно суперечити певним національним особливостям правової системи. Саме тому варто погодитися із твердженням, що держави вільні у виборі того, яким чином міжнародні зобов'язання перевести у сферу дії внутрішньодержавного права, тому встановити які-небудь універсальні засоби імплементації міжнародних стандартів у сфері відносин з участю суб'єктів національного права вкрай важко [9, с. 64]. У зв'язку з тим, що існує більше двохсот національно-правових систем і лише одна система міжнародного права, сутність їх взаємодії, за загальним правилом, розкривається у кожній з цих національних систем по-різному [10, с. 194].

До міжнародних нормативно-правових актів, що визначають, закріплюють та гарантують захист прав людини і основоположних свобод, у першу чергу, належать Загальна декларація прав людини 1948 року [11] (Декларація) та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [12] (Конвенція). А отже, норми вказаних документів зобов'язують країни-учасниці будувати національне законодавство у межах принципів, які вони закріплюють у сфері захисту прав людини.

Гарантом захисту прав людини та її свобод на національному рівні, в першу чергу, виступає Конституція України. Саме її норми повинні закріплювати невід'ємні природні права людини, тим самим втілюючи положення і принципи міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють вказану сферу.

Так, у ст. 21 Конституції України закріплене положення, яке відповідає змісту ст. 1 Декларації та ст. 5 Конвенції, у якому зазначається, що всі люди є вільні й рівні у своїх правах та свободах. Що ж стосується рівності перед законом, то це положення міститься у ст. 24 Конституції України, що базується на принципі, закріпленому у ст. 7 Декларації. Право на життя, особисту свободу та недоторканність закріплене у ст. 27 та 29 Конституції України, що корелюється із ст. 3 Декларації та ст. 2 Конвенції. Крім того, не можна не згадати і такий міжнародний стандарт, як презумпція невинуватості — відповідно до ч. 1 ст. 11 Декларації та ч. 2 ст. 6 Конвенції ст. 62 Конституції України також закріплює це невід'ємне право людини. Узгодженими із міжнародними стандартами є і інші положення Конституції України: заборона втручання у приватне, сімейне життя, порушення таємниці листування, недоторканності житла, честі, гідності та репутації (ст.ст. 30–32 Конституції України, ст. 12 Декларації); право на шлюб (ст. 51 Конституції України, ст. 12 Конвенції та ст. 16 Декларації); право на свободу думки, світогляду, релігійних поглядів (ст.ст. 34–35 Конституції України, ст.ст. 9–10 Конвенції, ст. 18 Декларації) тощо.

Крім того, всі інші національні нормативно-правові акти повинні базуватися на Конституції України і не суперечити її нормам. Так, у ч. 5 ст. 3 КК України вказано, що «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України».

Досить велика кількість стандартів захисту прав людини закріплена у КК України. Наприклад, передбачається, що Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (презумпція невинуватості, про яку мова йшла вище). Також при призначенні покарання реалізуються такі міжнародні стандарти, як законність притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання (ст. 7 Конвенції, ст. 9 та ч. 2 ст. 11 Декларації), що закріплено у ч. 1 ст. 2 та ч. 3 ст. 3 КК України; справедливість призначуваного покарання; забезпечення дотримання заборон безпідставного (незаконного) втручання в особисте життя, порушення таємниці листування, недоторканності житла тощо.

Кримінальне процесуальне законодавство України покликане забезпечити право людини на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом (ст. 6 Конвенції, ст. 10 Декларації), на що, власне, і спрямована дія чинного КПК України; розгляд кримінального провадження на стадії досудового та судового розслідування, винесення вироку судом тощо згідно із законо-

давством повинно здійснюватися у межах заборони катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність ставлення чи покарання (ст. 3 та ст. Декларації); забезпечення права на належний захист (ст. 7 Декларації, ст. 6 Конвенції); заборону на здійснення на необґрунтований арешт або затримання (ст. 9 Декларації, ст. 5 Конвенції) тощо.

Також права і свободи людини, визначені на міжнародному рівні, забезпечуються й іншими національними нормативно-правовими актами: Сімейний кодекс України — право на шлюб (ст. 16 Декларації, ст. 12 Конвенції); право на майно, власність (ст. 17 Декларації); право на соціальне забезпечення — відповідні закони (ст. 22 Декларації) тощо.

Отже, саме відповідність законів та інших нормативно-правових актів внутрішнього національного значення і показує, наскільки національні норми корелюються за своїм змістом із відповідними нормами міжнародного законодавства. Водночас відповідність чинних вітчизняних нормативно-правових актів положенням міжнародних документів доводить пріоритет останніх над національним законодавством, але сприймаються національним законодавством вказані міжнародні стандарти виражено, що виявляється у їх адаптації до характеру та особливостей національного законодавства.

Таким чином, Конституція України закріплює пріоритет міжнародних нормативних актів над національним законодавством, чим чітко визначає взаємозв'язок і взаємодію загальноєвропейських міжнародних стандартів і принципів із відповідними положеннями чинного законодавства України в сфері забезпечення захисту прав і основоположних свобод людини. Цим забезпечується дотримання країнами-учасницями як своїх конституцій, так і міжнародних нормативно-правових актів. Причому рівень загальної світової безпеки залежить від рівня кореляції політики окремих держав із положеннями міжнародно-правових норм.

Водночас потрібно враховувати, що стандарти і принципи міжнародного права і міжнародні угоди України не можуть бути над конституційними, а є частиною національної системи права, яка базується на Конституції України. Крім того, міжнародні стандарти не повинні сприйматися як щось непорушне, оскільки це може призвести до часткової втрати національної ідентичності правової системи. А тому сприйняття цих міжнародних стандартів повинно відбуватися із урахуванням традицій і специфіки національної правової системи. І таким своєрідним гарантом збереження національної ідентичності в процесі імплементації чи рецепції міжнародних стандартів повинна бути Конституція України.

Отже, міжнародно-правові стандарти є тим визначальним фактором, який виявляє рівень кореляції національного законодавства із відповідними міжнародно-правовими нормами.

Список використаних джерел

1. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.

2. Іванченко О. М. Співвідношення норм міжнародного і національного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 201 арк.
3. Варнаховская Е. М. Международно-правовые стандарты в области защиты прав жертв преступлений. Иркутск, 2008. 179 с.
4. Спесивов Н. В. Некоторые проблемы имплементации международных стандартов прав человека в Российское законодательство. *Ученые записки Орловского государственного университета*. Серия: гуманитарные и социальные науки. 2015. № 2. С. 232–234.
5. Ермишина Н. С. Европейские стандарты в области прав человека и их роль в обеспечении прав личности в российском уголовном процессе. Дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2012. 234 с.
6. Лаптев П. А. Международно-правовые процедуры и контрольные механизмы в области защиты прав человека и охраны частной жизни. *Московский Либертариум*. URL : <http://bit.ly/2wTV4a5>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2vmI7oU>.
8. Карташкин В. А., Лукашева Е. А. Международно-правовые стандарты прав человека: универсализм, регионализм, реалии. *Государство и право*. 2010. № 7. С. 37–45.
9. Malanczuk P. Akehurst's Modern introduction to International Law. 7th ed. London, 2004. 441 p.
10. Currie J. H. Public International Law. Ontario, Irwin Law Inc., 2001. 634 p.
11. Общая декларация прав человека от 10.12.1948 г. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2QcjO3Y>.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2V1LT1v>.

Надійшла до редакції 05.12.2019

Tetiana IHNATENKO

Smila city-raion court of Cherkasy oblast

Human Rights and International Standards: Correlation between National and International Legislation

The article examines the problem of protection of human rights in national and international law, which is the most important feature of civil society. Taking into account the importance of the area under study, as well as the importance of a clear settlement of relations regarding the observance of human rights in all spheres of life, the question of the relationship between the norms of national and international legislation in this area is acute.

The purpose of the study is to determine the priorities between national and international legislation, as well as to establish the compliance of domestic norms designed to protect human rights with international legal standards.

It has been established that the Constitution consolidates the priority of international instruments over national legislation that clearly defines the relationship and interaction of internationally recognized standards and principles with the relevant provisions of the current legislation of Ukraine in the sphere of protection of human rights and fundamental freedoms. This ensures that the participating countries comply with both their home-constitutions and international legal acts. Moreover, the level of

global security depends on the level of correlation between the policies of individual states and the provisions of international legal norms.

But the standards and principles of international law and international agreements of Ukraine may not be above the constitutional, and are a part of the national system of law, which is based on the Constitution of Ukraine. In addition, international standards should not be perceived as immutable, since it may lead to a partial loss of the national identity of the legal system. Therefore, the perception of these international standards should take into account the traditions and specifics of the national legal system. The Constitution of Ukraine shall be a guarantor of preserving national identity in the process of implementation or reception of international standards.

It is determined that international legal standards are the determining factor that determines the level of correlation of national legislation with the relevant international legal norms.

International legal standards have been defined as the determining factor that reveals the correlation level of national legislation with relevant international legal norms.

Keywords: *international standards, protection of human rights, correlation of national and international norms, international legal principles.*